

NIEUWSBLAD

Historische Vereniging

Ameide

Tienhoven

NIEUWSBLAD van de HISTORISCHE VERENIGING AMEIDE en TIENHOVEN

Het nieuwsblad is een uitgave van de Historische Vereniging Ameide en Tienhoven en verschijnt vier keer per jaar.

ISSN: 1569 - 7800

HET BESTUUR

Voorzitter	H. van den Heuvel	Voorstraat 99	4132 AP Vianen	tel. 0347-355180
Vice-voorzitter	G.W. Groenendijk	De Bogerd 3	4233 GN Ameide	tel. 0183-601886
Secretaris	C.W. Broekman	Broekseweg 59	4233 CT Ameide	tel. 0183-601811
Penningmeester	J. Stasse	De Bogerd 19	4233 GN Ameide	tel. 0183-602488
Algemeen adjunct	J.A. Maatkamp	Lekdijk 18	2769 GA Langerak	tel. 0183-602071
Lid	A.P. Provoost	Voorstraat 10	4233 EA Ameide	tel. 0183-601568
Lid	C. Rijnhout	De Kooi 25	4233 GP Ameide	tel. 0183-602648
Lid	D. Siegersma	Fransestraat 12	4233 ED Ameide	tel. 0183-602676
Lid	A. Terlouw-van der Grijn	Vijf Akkers 18	4235 AH Tienhoven	tel. 0183-602110

ERELEDEN

A.M. den Oudsten, G. Streefkerk en P. Will

CORRESPONDENTIEADRES

C.W. Broekman info@ameide-tienhoven.nl internet: www.ameide-tienhoven.nl

LEZINGEN EN EXCURSIES

H.J. Beckmann h.j.beckmann@planet.nl
J.D.C. Laroo hv@laroo.net
A.P. Provoost bram.provoost@kpnplanet.nl

REDACTIE NIEUWSBLAD

H.J. Beckmann h.j.beckmann@planet.nl
C. van der Grijn cvdgrijn@hetnet.nl
G.W. Groenendijk gert.groenendijk@planet.nl
A. Tukker
P. Will p.will@hetnet.nl

LEDENADMINISTRATIE

J. Stasse jstasse@hetnet.nl

CONTRIBUTIE

De contributie bedraagt minimaal €15,- per jaar, over te maken op bankrekeningnummer 301952248 van de Rabobank in Ameide, t.n.v. de penningmeester van de vereniging. Opzegging van het lidmaatschap dient minimaal zes weken voor het eind van het verenigingsjaar te hebben plaatsgevonden.

De redactie besteedt de uiterste zorg aan de in dit nieuwsblad opgenomen artikelen. Onvolkomenheden kunnen echter voorkomen. Het bestuur van de Historische Vereniging aanvaardt dan ook geen aansprakelijkheid voor daaruit voortvloeiend ongerief.

Op de voorpagina: beheerder Henk Manschot voor het kooikershuisje bij de eendenkooi aan de Zouwendijk.

Op de achterpagina: Gert Stravers, de laatste eendenkooiker van Ameide.

Inhoud

Het Kooikershuisje	1
Colofon	2
Inhoud	3
Van de redactie	3
Verenigingsnieuws	4
Het kooikershuisje bij de Zouwendijk	4
Een pleidooi voor de eendenkooi	5
Eendenkooi en kooibedrijf	9
De Nederlandse Kooikersshond	13
De eenden verstedelijken, zegt Gert Stravers	16
Kooitaal	20
In de ban van het verleden	22
Een praatje met een plaatje	24
De zalmvisserij 'De Koekoek'	26
Een oude Nederlandsche houtsnede van den strijd tusschen vleesch en visch	29
Zalmwetenswaardigheden	31
Zalm en bijvangst bij de zalmvisserij	33
'Siet sone, dit hebbe ick zeer langhe gheweten dat die groote vissen de cleijne eten'	36
Zalmen	41
De visser	42
Een bijzondere vondst op slot Herlaar	43

Van de redactie:

Dit nummer van het verenigingsblad gaat over het leven op en in het water. We staan stil bij de eendenkooi aan de Zouwendijk en bij de vroegere zalmvisserij op de Lek bij Tienhoven.

Van de Stichting Het Zuid-Hollands Landschap kregen wij toestemming een drietal artikelen uit hun eendenkooi-nummer over te nemen. Bent u al lid van het Zuid-Hollands Landschap? Vooral doen! Niet overtuigd van het nut van deze Stichting? Ga eens wandelen op de Kaai en je wordt vanzelf lid¹.

Verder gaf Lex Raat ons toestemming zijn artikel over zalm en bijvangst bij de zalmvisserij te publiceren.

De redactie ontving in de afgelopen periode drie reacties naar aanleiding van eerder in het Nieuwsblad opgenomen artikelen.

De eerste is afkomstig van de heer G. Rijkse, rustend huisarts te Haren (Groningen), die op 22 oktober van het vorig jaar in het crematorium "Noorderveld" te Nieuwegein sprak bij de uitvaart van ons lid Heinz Daniels.

Hij meldt "niet alleen met verbazing en bewondering naar het Nieuwsblad te hebben gekeken, maar het ook helemaal te hebben doorgelezen". Het is een prachtig historisch overzicht in een prachtig uitgevoerd blad. En dat toch voor een vrij kleine gemeenschap met een vereniging van 350 leden. Wil bij een passende gelegenheid meedelen dat ik bijzonder veel waardering heb voor het blad, de uitvoering en het "In memoriam" van mijn oude vriend Heinz Daniels", wat de redactie hierbij gaarne doet.

De redactie werd ook gecomplimenteerd door ons lid Jan van der Ham uit Harderwijk, die schrijft "elke keer weer veel genoeg aan het tijdschrift te beleven". Inhakend op de foto's van winterse taferelen in de rubriek "Historische plaatjes met een praatje" van Krijn van der Ham, stelt hij bovendien zes oude foto's beschikbaar, onder andere van de dichtgevroren Lek in de winter 1953 – 1954. De sfeervolle afbeeldingen zijn afkomstig uit albums van zijn moeder, mevrouw Adrie van der Ham-Bouter, die in 2005 overleed en lid van onze vereniging was. De redactie stelt ook deze reactie zeer op prijs.

Tenslotte bereikte de redactie een e-mail van mevrouw Conny Sluimer-de Groot, de secretaris van de in Slie-drecht gevestigde Stichting "De Stamboom", die ingaat op het in de editie 2007-3 van dit blad gepubliceerde "rijm van Tijmen" over de Ameidese Paardenmarkt. De tekst van het bericht luidt als volgt:

"De rijmen van Tijmen stonden destijds in het weekblad "De Merwestreek". Wij hebben deze in onze ruimte liggen (van eind 1945 tot en met 1972). Hij spreekt in dit gedicht over een historie van 300 jaar. Als dit jaar de 350^e Paardenmarkt gehouden is, zou het gedicht dan van 50 jaar geleden zijn? In "De Merwestreek" van oktober 1957 kon ik echter zo gauw geen rijm van Tijmen ontdekken. Voor iemand met veel tijd om handen een leuke klus, de oktober-edities van "De Merwestreek" nazoeken op het betreffende gedicht?"

De redactie is ook mevrouw Sluimer-de Groot erkentelijk voor haar reactie.

¹ Stichting Het Zuid-Hollands Landschap, Nesserdijk 368, 3063 NE Rotterdam, telefoon (010) 2420650, e-mail: zhl@zuidhollandslandschap.nl, website: www.zuidhollandslandschap.nl

Verenigingsnieuws

Ontwikkeling ledenbestand

Sinds de publicatie van de vorige editie van het Nieuwsblad zijn tien nieuwe leden ingeschreven. Het gaat om de dames A. van Diermen-Boer, M.Y. Oldani-Boogaard J.M. Roth en H. Versluis (allen te Ameide), de familie J. Mesker (Tienhoven) en de heren A.J. Erkelens en A. Molenaar (beiden te Ameide), A.A.W.M. de Jong (Huissen) en G. de Vroome (Nieuwegein).

Eind 2007 kwam er om redenen van uiteenlopende aard - overlijden, verhuizing, verandering van werkkring - een einde aan vijf lidmaatschappen. De vereniging telt thans 365 leden. Ter vergelijking: begin vorig jaar bedroeg het aantal leden 327.

Het kooikershuisje bij de Zouwendijk

Hans van den Heuvel

In Ameide en Tienhoven samen staan 54 Rijksmonumenten, die onderling in menig opzicht sterk verschillen. Tot de meest bijzondere behoort ongetwijfeld het kooikershuisje bij de Zouwendijk. Dit uit het begin van de negentiende eeuw daterende gebouwtje gaat schuil achter het geboomte van de eendenkooi, waardoor het vanaf de openbare weg niet zichtbaar is. Het optrekje is uitsluitend te bereiken via een lang, in alle jaargetijden drassig pad.

In de objectinventarisatie van de Rijksdienst voor Monumentenzorg komt het kooikershuisje voor met de vermelding "beeldbepalend, authentiek, zeldzaam Rijksmonument zonder verminderingen". In het desbetreffende document is verder de volgende omschrijving opgenomen:

"Kooikershuisje op rechthoekige plattegrond (circa 3,5 m x 5 m); entree in oostelijke zijgevel; begane grond en dakverdieping, gebouwd van rode baksteen (handvorm, Waalformaat), kruisverband; rollagen boven vensters en deur".

Ook wordt gewag gemaakt van de aanwezigheid van "een houten onder- en bovendeur, een 9-ruits raam en twee 6-ruits ramen met luiken en een zolderluik".

Opmaak Nieuwsblad

Het is u waarschijnlijk al opgevallen dat de opmaak van het Nieuwsblad is vernieuwd. Het is de bedoeling om de komende nummers de opmaak nog verder te ontwikkelen. Het redactielid Cees van der Grijn heeft zich hierin verdiept en bekwaamd.

Reacties en suggesties van lezers m.b.t. de vernieuwde lay-out zijn van harte welkom.

De Stichting Het Zuid-Hollands Landschap heeft de eendenkooi en dus het daarbij behorende huisje in eigendom. De 67-jarige Ameidenaar Henk Manschot, lid van onze vereniging, fungeert al sinds 1990 als beheerder. Hij doet dat naar eigen zeggen met bijzonder veel plezier: "je bent hier midden in de ongerepte natuur. Er verandert bijna niets. Dat geldt niet alleen voor de binnen- en de buitenkant van het huisje, maar ook voor de omgeving".

De enkeling die Henk Manschot aan de Zouwendijk komt opzoeken, kan niets anders doen dan dit beamen. Wat vooral opvalt is de stilte, zowel binnen als buiten het kooikershuisje, dat qua interieur zo dienst zou kunnen doen als filmdecor. De enige verwijzing naar de moderne tijd wordt gevormd door de etiketten van twee flessen, waarvan de inhoud (jonge jenever) volgens de beheerder "vooral bij winterdag goed van pas komt".

Wat in de loop der jaren wél is veranderd, is het aantal wilde eenden in de kooi. "Toen Stravers aan het eind van de Tweede Wereldoorlog kooiker werd, werden in deze kooi jaarlijks nog zo'n tienduizend eenden gevangen", aldus Henk Manschot. "Daar is geen sprake meer van. Nu zitten er nog hooguit honderd in de kooi. De voornaamste oorzaak van deze teruggang is de verandering van de leefomgeving van de wilde eend. Er wordt in het grootste deel van ons land niet meer gejaagd, waardoor eenden en andere vogels rustig in het weiland blijven zitten".

Anders dan in het geval van de wilde eenden, is het aantal aalscholvers de laatste jaren drastisch toegenomen. Volgens Henk Manschot gaat het zelfs om een plaag. "Het komt wel voor dat er meer aalscholvers dan eenden in en rondom de kooi zitten. Dat geeft onrust, omdat de aalscholvers af en toe tussen de eenden in duiken. Het wordt hoog tijd dat van overheidswege maatregelen worden genomen om het aantal aalscholvers in te perken".

Een pleidooi voor de eendenkooi

Huug Luigies¹

Een geregistreerde eendenkooi is een jachtmiddel. De jachtwet noemt de geregistreerde eendenkooi in één adem met de andere jachtmiddelen: geweren, honden, jachtvogels (Slechtvalk en Havik), lokvogels en lokinstrumenten. De eendenkooi is echter meer dan een jachtmiddel. Het is ook een bijzonder fraai en waardevol landschapselement met cultuurhistorische en natuurwetenschappelijke waarden. Alles pleit er dan ook voor dit jachtmiddel met veel zorg te omringen. Er is zelfs veel voor te zeggen het aantal eendenkooien uit te breiden. Het tegendeel moet echter geconstateerd worden: aan de uitbreiding van het aantal eendenkooien is een halt toegeroepen en aan de rechten die aan de basis liggen van het goed functioneren ervan, wordt steeds meer afbreuk gedaan.

Foto: André Tukker

Beperken van eendenkooien

Al lange tijd doet de overheid moeite om paal en perk te stellen aan het aantal eendenkooien. Dit begon al in de zestiende eeuw: door eenden aan de gewassen toegebracht te schade noopte de overheid om de oprichting van nieuwe kooien in de hand te houden. Vanaf de Jachtwet 1807 was voor de oprichting van nieuwe kooien zelfs Koninklijke vergunning vereist. Deze vergunning werd bij de Jachtwet van 1954 afgeschaft. Daarvoor in de plaats kwam een eenmalige registratie: alle kooien moesten voor 1 maart 1956 zijn geregistreerd.

Eendenkooi de Zouwe (Foto: Paul Paris- Airprint Amstelveen)

¹ Mr. H. H. Luigies is advocaat bij NAUTA DULITH advocaten en notarissen te Rotterdam en secretaris van het bestuur van Het Zuidhollands Landschap. Dit artikel verscheen eerder in de Kwartaaluitgave van de Stichting 'Het Zuidhollands Landschap' 19e jaargang, nummer 1.

De Minister van Landbouw, Visserij en Voedselvoorziening bleef echter ook bevoegd, in bijzondere gevallen, ook na die tijd eendekooien te registreren. Van deze bevoegdheid heeft de Minister slechts één maal gebruik gemaakt. Daarbij ging het om de registratie van een door Staatsbosbeheer voor wetenschappelijke doeleinden opgerichte kooi.

In 1962 heeft Nederland het 'Internationale Verdrag van Parijs' van 18 oktober 1950 bekrachtigd. Hierdoor heeft Nederland zich verplicht tot het nemen van maatregelen welke het gebruik van middelen gericht op de massale vangst van vogels verbieden of beperken.

Bij de laatste ingrijpende wijziging van de Jachtwet in 1977 is daarom een systeem van registratie ingevoerd, dat erop is gericht het aantal als vangmiddel gebruikte eendekooien geleidelijk te verminderen. Iedere eendekooi moet sedertdien op verzoek van de eigenaar door de Minister van Landbouw en Visserij worden geregistreerd. Door deze registratie behoudt een eigenaar van een eendekooi het 'kooirecht' en het hier aan verbonden 'afpalingsrecht'. Het afpalingsrecht beoogt rust rondom de kooi te waarborgen.

De registratie wordt geweigerd, indien een eendekooi niet (langer) aan de door de Minister opgestelde voorschriften voldoet. Uit de parlementaire behandeling van de Wet blijkt, dat ook wanneer een eigenaar verzuimt (tijdig) registratie te vragen, het kooirecht vervalt. Uit het voorgaande zal duidelijk zijn geworden, dat ten gevolge van de huidige wetgeving het aantal kooien in de toekomst alleen maar kan afnemen.

Afpalingsrecht minder hard

Niet alleen het aantal eendekooien staat onder druk; ook het functioneren van de nog resterende eendekooien wordt steeds moeilijker doordat het afpalingsrecht minder 'hard' wordt. Twee gerechtelijke uitspraken, ruim vijftig jaar na elkaar gedaan, illustreren dit.

Op 14 april 1937 – in de broedtijd – vorderde J. Kieft, eigenaar van de eendekooi te Zwaagdijk, in kort geding bij de President van de rechtbank te Alkmaar, dat het bouwen van een huis en een schuur binnen de cirkel waarover het afpalingsrecht zich uitstrekt onmiddellijk werd gestaakt. De President wees de vordering toe, omdat 'het gedruisch en geraas, ongeveer elfhonderd meter van het midden van de kooi, dusdanig was, dat daardoor eenden in de kring (van 1318 meter) kunnen worden verstoord en verjaagd.'

Heel anders werd in 1989, ruim vijftig jaar later, geoordeeld. Toen werd het verweer, dat boerderijbouw op grotere afstand dan vierhonderd meter moet plaatsvinden wil het bestaan van een eendekooi niet in gevaar komen, door de Voorzitter van de Afdeling Rechtspraak van de Raad van State verworpen. De bouw van een boerderij op een afstand van ongeveer tweehonderdvijftig meter van de eendekooi in Maasland, dus binnen de afpalingscirkel, werd hierdoor mogelijk.

Noodzaak

'Buiten noodzaak' mogen er binnen de afpalingskring geen handelingen worden verricht waarvan men weet of kan vermoeden, dat daardoor de eenden binnen deze kring zullen worden verstoord of verjaagd. Wanneer is nu die noodzaak aanwezig?

De Jachtwet stelt dat dit het geval is bij 'handelingen verricht ter uitvoering van openbare werken, of bij het gebruik of tot onderhoud van hetgeen door die werken is tot stand gebracht, danwel ter uitoefening van de landbouw, indien redelijkerwijs niet kan worden gevergd, dat de handelingen niet op andere wijze worden verricht.'

Ten behoeve van de uitvoering van openbare werken, zoals het aanleggen van wegen en leidingen, mogen dus handelingen worden verricht die de eenden binnen de afpalingscirkel verstoren of verjagen.

Schadevergoeding

Degene die opdracht tot uitvoering van het openbare werk heeft gegeven, is verplicht de schade die hiervan het gevolg is te vergoeden. In sommige gevallen, bijvoorbeeld bij de aanleg van een weg, zal het werk na de uitvoering ervan in gebruik blijven.

De Hoge Raad heeft op 22 maart 1946 beslist dat de schadevergoedingsverplichting zich ook uitstrekt tot het gebruik van het werk. Door deze verplichting werd de provincie Noord-Holland verplicht schade te vergoeden voor het hebben en houden van een weg binnen de afpalingscirkel van een eendekooi in de gemeente Castricum. Deze uitspraak van de rechter ging de wetgever te ver. Bij de wijziging van de Jachtwet in 1954 werd daarom de schadevergoedingsplicht beperkt tot de schade ten gevolge van de uitvoering van het werk; dus niet langer voor het gebruik ervan. Omdat juist het gebruik van een werk permanente verstorening van de rust in de kooi kan betekenen, dit in tegenstelling tot de uitvoering die slechts van tijdelijke aard is, lijkt de wettelijke schadevergoedingsregeling niet redelijk. In ieder geval werpt de regeling nauwelijks een drempel op om openbare werken binnen de afpalingscirkel aan te leggen, hetgeen een potentiële aantasting van de rust in de kooi betekent.

Nieuwe kansen

Al met al is er, zowel in de wetgeving als rechtspraak, een ontwikkeling te constateren, waarmee het voortbestaan, laat staan de uitbreiding van eendekooien niet is gediend. Uit het in 1989 verschenen voorontwerp van de Flora- en Faunawet (waarin de huidige Jachtwet is opgenomen) blijkt dat er geen verandering ten gunste van eendekooien mag worden verwacht: de voorwaarden waaronder een eendekooi wordt geregistreerd, blijven dezelfde als onder de huidige Jachtwet.

Het Kooirecht

Het kooirecht is een zakelijk recht om op een bepaald stuk grond (en water)vogels, in het bijzonder eenden, te vangen met behulp van een daartoe geschikte vanginstallatie.

Het kooirecht moet niet verward worden met het (veel bekendere) afpalingsrecht.

Het Afpalingsrecht

Het afpalingsrecht is een zakelijke last waarmee de rondom de geregistreerde eendenkooi gelegen gronden zijn bezwaard. Dit recht houdt, voor ieder ander dan de kooiker, het verbod in, buiten noodzaak handelingen te verrichten, terwijl hij weet of kan vermoeden, dat daardoor de eenden binnen de afpalingsring zullen worden gestoord of verjaagd.

Een gevolg van het vervallen van het kooirecht is dat het afpalingsrecht eveneens komt te vervallen. Wordt een eendenkooi dus niet geregistreerd, dan verliest de kooi daarmee de bescherming die het afpalingsrecht verleent en verdwijnt er een rustgebied.

Het verlies van het vervallen van de beschermde werking kan enigszins worden ondervangen door het gebied bin-

nen de afpalingskring door de Minister, de Jachtraad gehoord, te laten aanwijzen als gebied, waar de jacht met het geweer verboden is. Men zou ter verdere bescherming nog kunnen denken aan het uitlokken van een aanwijzing van de niet-geregistreerde als beschermd natuurmonument op grond van de Natuurbeschermingswet.

Maar dit blijven surrogaatmiddelen voor het verlies van het kooirecht en het afpalingsrecht.

Toch is er veel voor te zeggen de Flora- en Faunawet zo in te richten dat eendenkooien nieuwe kansen krijgen. Overigens zou dit aansluiten op de inzichten over 'habitatbescherming' en 'ecologische infrastructuur', die in deze wet gestalte krijgen. Het 'Verdrag van Parijs' hoeft een dergelijke uitwerking niet meer in de weg te staan; immers van eendenkooien gaat - zoals wetenschappelijk is aangetoond - een positieve invloed op de eendenstand uit. Vandaar dat ook de internationale natuurbeschermingsorganisaties in 1963 tijdens de Conferentie van St. Andrews het standpunt hebben ingenomen, dat de Nederlandse eendenkooien niet schadelijk zijn.

Het is dan ook gerechtvaardigd ervoor te pleiten om in de nieuwe Flora- en Faunawet de sanctie op het niet registreren (vervallen van het kooirecht en daarmee van het afpalingsrecht) weg te laten en in bepaalde gevallen het weer mogelijk te maken eendenkooien (opnieuw) te vestigen.

Talingen behoren tot het zogenaamde 'blauwgoed'. Ze worden geringd en weer vrijgelaten.

Argutus tumidas quid, cristas erigis? ecce
Sic anatem insidys garrula ducit anas
Exemplo praeit, et fallaci, subdola cantu
Donec mescatam perdomiere canes.

Eendenkooi en kooibedrijf

Désiré Karelse

Een eendenkooi is iets bijzonders en maakt nieuwsgierig wat daar, verborgen in het kooibos plaats vindt. Een eendenkooi is een bij de Jachtwet erkende en geregistreerde vanginrichting voor in het wild lavende eendachtigen. Het is een bedrijf; een 'kooibedrijf' dat zich met vangen bezighoudt en waar met het oog daarop allerlei onderhoudswerkzaamheden worden verricht.

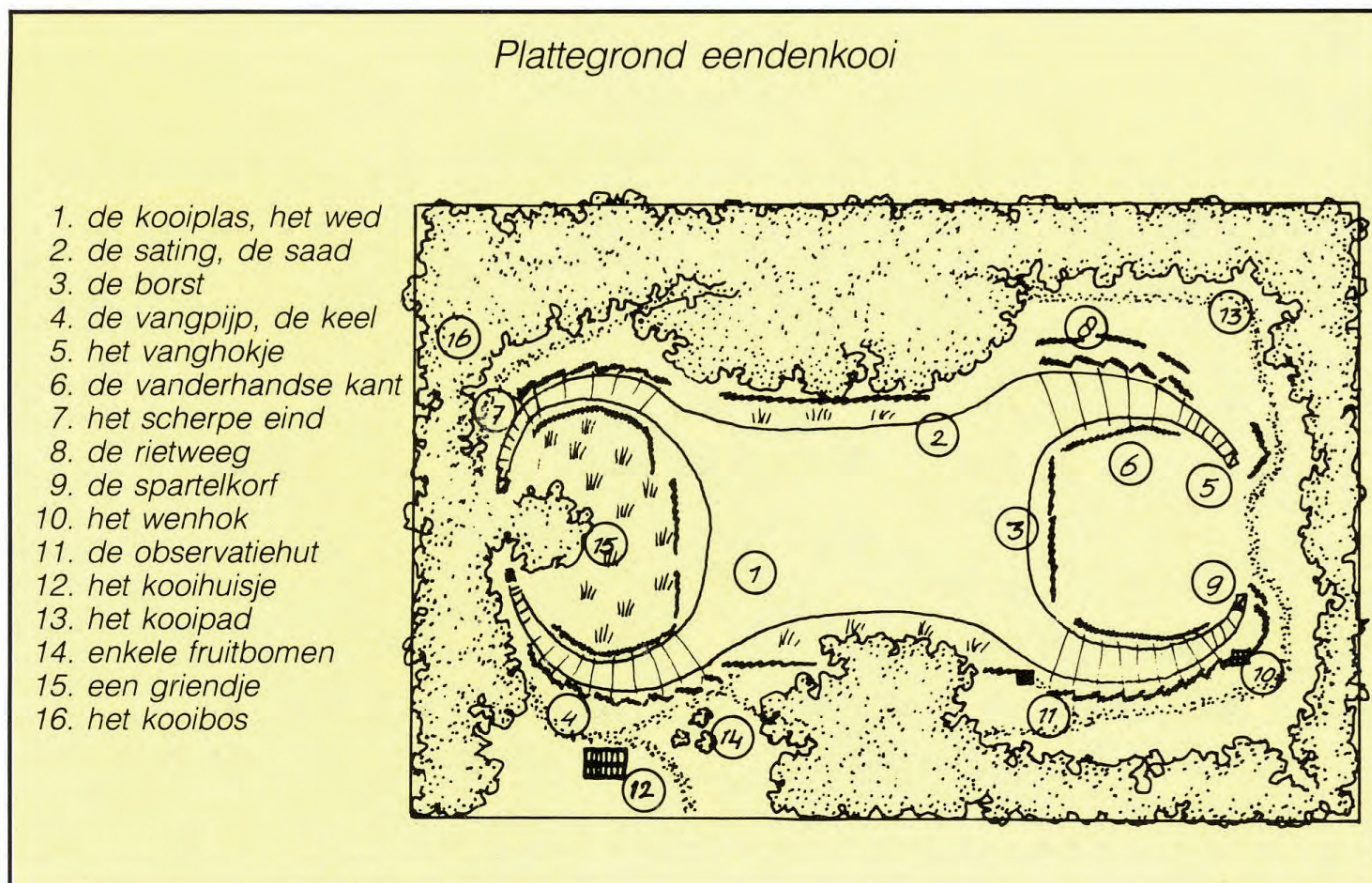
Eendenkooien zijn speciale natuurgebieden met bijzondere cultuurhistorische waarden. Zij worden min of meer beschermd door een 'afpalingsrecht', dat zorgt voor de instandhouding van de rust binnen een cirkel die door kooipalen in het veld staan aangegeven.

Dit artikel beperkt zich tot een weergave van de Zuid- en Noord-Hollandse eendenkooien. Elders in Nederland treffen we kooien aan die anders van opbouw kunnen zijn, hoewel de werking van het kooibedrijf daar op de-

zelfde principes berust. Eerst wordt ingegaan op wat een eendenkooi is, daarna wordt de werking van het kooibedrijf uiteengezet en tot slot worden de specifieke eendenkooitypen, die in beide provincies voorkomen, beschreven.

De eendenkooi

Het principe van de eendenkooi is eenvoudig: een plas water met wat bos er omheen, gelegen op een rustige plek bij of in een waterrijk gebied waar in ieder geval veel eenden verblijven. De oppervlakte varieert van 1 tot 12 hectare. Gemiddeld genomen is een eendenkooi circa 2 hectare groot waarvan 0,75 hectare kooiplas is en een hectare kooibos.

Het merendeel van de eendenkooien is gegraven en heeft het karakteristieke 'rogge-ei-model', waarbij op de vier hoekpunten van de rechthoekige kooiplas een vangpijp is aangelegd. Uiteraard zijn er uitzonderingen zoals kooien met een onregelmatig gevormde kooiplas en een afwij-

kend aantal vangpijpen. De Spijkermankooi op Wieringen met zeven vangpijpen en de zespijpskooi van Zwaagdijk zijn hier voorbeelden van. Ondanks de hogere onderhoudskosten is dit toch voordelig, omdat de vangst hierdoor toeneemt.

1 Ing. J.J.H.G.D. Karelse werkt als districtshoofd bij de Natuur-, Milieu- en Faunabeheer in het Consulentenschap Utrecht (Ministerie L.N.V.)

Dit artikel verscheen eerder in de Kwartaaluitgave van de Stichting 'Het Zuidhollands Landschap' 19e jaargang, nummer 1.

Om de kooiplas en de binnenzijde van de gebogen vangpijpen staan rietschermen van ongeveer twee meter hoog. De vangpijpen zijn afgedekt met netten of gaas. In de buitenbocht van de vangpijp staan losse, schuin verspringend geplaatste rietschermen: 'kortschermen'. Deze zijn coulissegewijs neergezet, zodanig dat ze voor de eenden vanaf de plas gezien één geheel lijken te vormen. Deze 'kortschermen' vormen samen met het hierlangs staande 'loop-scherm' de 'kooigang'. De kooiker kan hier achter langs lopen zonder dat de eenden hem zien. Zelf kan hij wel in de vangpijp (tussen de 'kortschermen' door) en op de kooiplas (door de kijkgaatjes in de rietschermen) kijken.

Voor het kooikershondje zijn 'knieschermen' geplaatst, waar hij, als er geen hondengat in zit, gewoon overheen moet springen.

De oevers van de kooiplas worden de 'Zeeting' of 'Gezeet' genoemd en de kopse delen tussen de beide vangpijpen heten de 'borst'. Deze oeverstroken zijn rustplaatsen voor de eenden. De breedte en de lengte van de vangpijpen verschillen per eendenkooi, vaak zelfs binnen één kooi. De vangpijp is aan het begin 4 tot 6 meter breed en loopt naar het einde smal toe tot circa 1 meter. Het vanghokje aan het uiteinde van de vangpijp varieert van zo'n 20 tot 40 meter. Deze lengte is afhankelijk van het type eendenkooi en de opbouw van de betreffende vangpijp. Daarover meer aan het einde van dit artikel.

Door de gebogen vorm van de vangpijp is deze 'blind'. Dit betekent dat eenden als ze voorbij de bocht in de vangpijp beland zijn, de kooiplas niet meer kunnen zien en denken dat ze alleen maar via het einde van de vangpijp er weer uit kunnen komen. Vanaf de kooiplas is ook niet te zien dat de vangpijp doodloopt (in het 'scherpe eind') en uitkomt in het vanghokje.

Bij de toegang tot de kooi staat het 'kooihuisje', waarin gereedschappen, voer en materialen liggen opgeslagen. Vroeger overnachtte de kooiker hier soms wanneer hij 's nachts ijs moest hakken op de kooiplas om deze weer open te hebben als 's morgens vroeg de eerste eenden kwamen.

Via het kooipad komt de kooiker overal waar hij wil zijn. Dit kooipad is heel precies aangeharkt zodat er geen takjes, riet en steentjes op kunnen liggen, die tijdens de kooironde de rust kunnen verstoren. Verder treffen we op de eendenkooi vaak nog een 'makkehok' of 'wenhok' aan voor tamme staleenden. In bezoekerskooien is er vaak ook een observatiehutje langs de kooiplas aanwezig.

Het kooibedrijf

Het kooibedrijf is een ambachtelijk gebeuren; er worden niet alleen eenden gelokt en gevangen, maar het omvat ook het beheer en onderhoud van de vangpijpen, de kooiplas, het kooibos, het uitleggen van broedkorven, de zorg voor eenden en hond en andere werkzaamheden. Het in bedrijf zijn van een eendenkooi is zeer belangrijk voor de instandhouding ervan. Het eigenlijke vangen is een uniek

samenspel tussen de eenden, de kooiker en de kooihond. Het is een typisch voorbeeld van 'vogels met vogels vangen', dus geen 'drijfjacht' maar 'lokjacht'.

Het vereist nogal wat inzet, geduld en kennis van het gedrag van de eenden en de hond en vakkennis op het gebied van de inrichting en opbouw van de eendenkooi. Door de afgelegen ligging van de eendenkooien en het afschermende kooibos en de rietschermen, speelt dit jachtbedrijf zich nogal verborgen en besloten af. Omdat rust en stilte van groot belang zijn, zijn de meeste eendenkooien niet voor het publiek toegankelijk.

Afhankelijk van het aantal eenden op de kooiplas, de weersomstandigheden en het seizoen wordt twee keer per dag (één keer 's morgens vroeg en één in de namiddag) gevangen. Dit wordt 'uit kooien gaan' en 'één trek doen' genoemd.

Bij het kooien kiest de kooiker afhankelijk van de windrichting één of meerdere vangpijpen uit, waar hij tegen de wind in kan vangen. Eenden vliegen namelijk altijd tegen de wind in. In de afgeschermden pijpen en afgedekte vangpijp zullen ze, via het 'scherpe eind' of de fuik, naar het vanghokje-waar het lichter is en de wind vandaan komt-opvliegen. Het is logisch dat de eenden het gevoel hebben daar te kunnen ontsnappen.

De kooiker gaat met behulp van het kooihondje, het voerzaad en een smeulende turf uit kooien. De smeulende turf neemt de kooiker mee om de mensengeur te verdrijven. Meestal zal de kooiker zijn speciale kooikleren aan hebben, zodat er ook hierdoor geen vreemde luchtjes zijn die de eenden kunnen bemerken. Het kooihondje dient goed geïnstrueerd te zijn en over een duidelijke pluimstaart te beschikken. In veel gevallen wordt het ras Kooikershondje gebruikt.

Het lokken van de eenden

Het lokken van de eenden begint achter het 'kopscherm'. Van daaruit heeft de kooiker een goed overzicht op de 'wilde eenden' die op de kooiplas en de oevers zitten. Deze wilde eenden zijn hier gekomen dankzij de 'Vliegstaleenden'. Deze eenden (een groep van enkele honderden tot duizenden eenden) keren na hun nachtelijke voedseltochten weer terug naar de rustige kooiplas en nemen dan hun wilde soortgenoten, die samen met hen naar de kooiplas opvliegen, mee.

Veel van deze eenden zijn 'afgekoooid' of 'verkoooid'. Dit zijn terugvliegers die net niet gevangen zijn, maar als ontsnapte eenden de rust van de kooiplas wel waarderen en steeds terugkeren.

De derde groep eenden op de kooiplas wordt gevormd door de tamme eenden, de 'lokstal'.

Dit is een groep van enige tientallen tot honderden eenden die min of meer permanent op de kooi zijn. Deze eenden zijn vertrouwd met de kooiker, het hondje, het

voer en de vangpijpen. Deze 'lokstal' gaat na het signaal van de kooiker aan het werk. De kooiker fluit de lokstaleenden en laat het hondje een eerste rondje lopen, terwijl hij het voerzaad over de rietschermen heen in de vangpijp strooit. De wilde eenden, onrustig en nieuwsgierig, zwemmen met de tamme eenden naar de vangpijp toe. Het kooihondje loopt ondertussen een aantal keren om de 'kortschermen' heen en verplaatst zich steeds verder de vangpijp in, waarbij zijn pluimstaart de eenden als het ware de vangpijp inlokt.

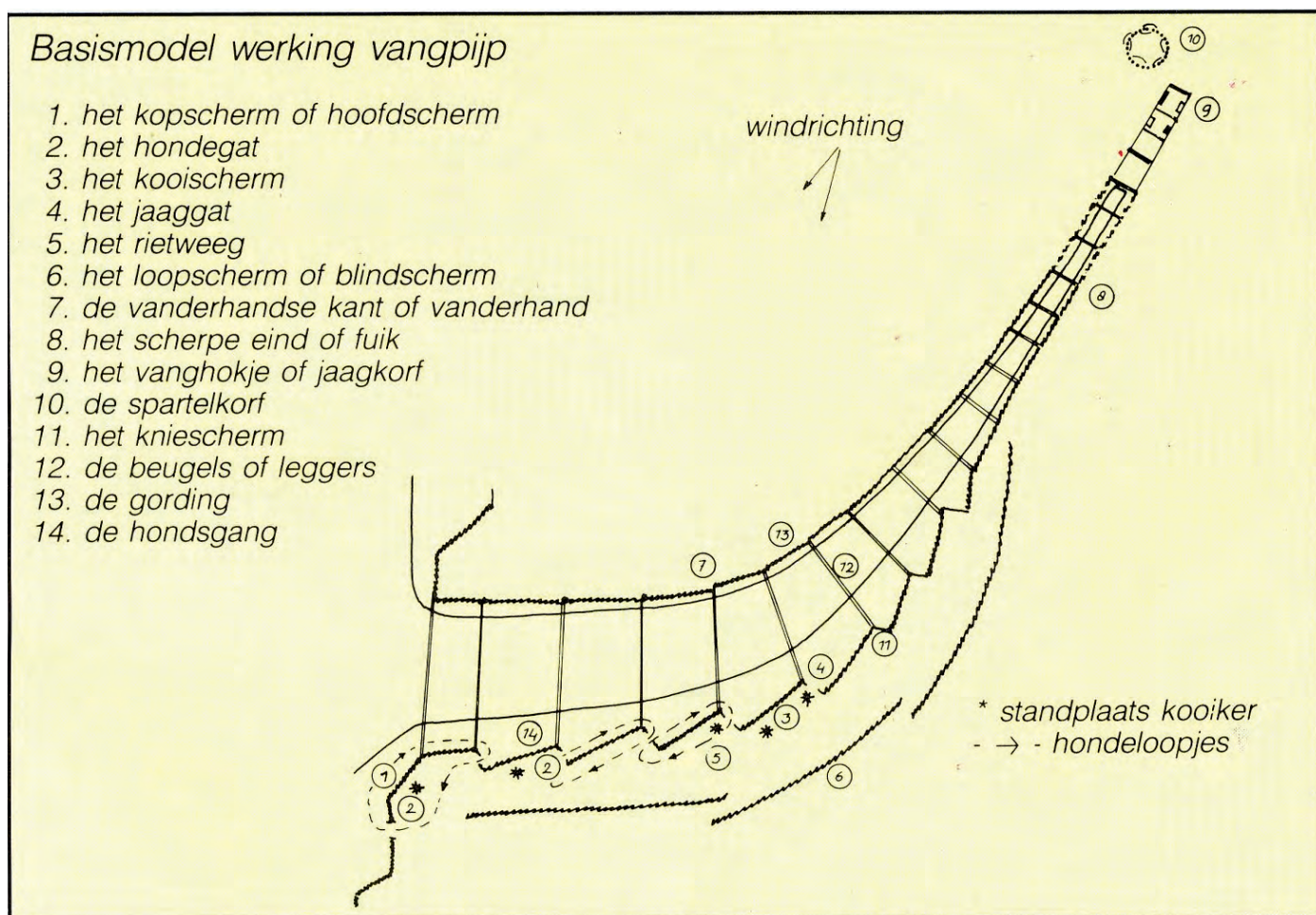
'De eenden trekken op de hond', zegt de kooiker. De tamme eenden zwemmen rustig de vangpijp in en snateren het voer uit het water en van de kanten. De echte wilde eenden krijgen zo een vertrouwd gevoel en zwemmen al etend steeds verder de vangpijp in, totdat ze de bocht voorbij zijn, het zicht op de kooiplas voor de eenden verloren is en slechts een smal slootje rest.

De kooiker loopt dan achter de rietschermen langs tot hij bij het 'kooischerm' is. Van hieruit kan zo-

wel naar de plas als naar het vanghokje in de fuik van het scherpe eind worden gekeken.

Vakmanschap

Dan komt het op zijn vakmanschap aan: hij moet op het juiste moment te voorschijn komen en de eenden laten opschrikken. Hierdoor vliegen de eenden de fuik in en komen uiteindelijk in het vanghokje terecht. Op dat moment trekt de kooiker via een touw het valluikje dicht. De eenden kunnen dan niet meer ontsnappen. De eenden worden vervolgens eruit gehaald en voorzien van een pootring van het 'vogeltrekstation', om ten dienste van de eenden zelf en het wetenschappelijk onderzoek weer te worden losgelaten. Of ze worden snel en pijnloos gedood met de zogenaamde 'kooikersgreep'; daarna worden ze bij de poelier afgeleverd. De vangsten en eventuele ringgegevens worden in het kooi- of ringboekje opgeschreven. Overigens wordt er soms ook zonder kooihond gevangen.

De verschillende kooitypen

Van de 118 Nederlandse eendenkooien is geen kooi hetzelfde. Elke kooiker heeft zo zijn eigen ideeën over vangwijze en opbouw van de vangpijp, het voer dat hij gebruikt, de hond en dergelijke. Wel zijn er overeenkomsten per regio. De oorsprong van de verschillen is moeilijk aan te geven. Te onderscheiden zijn het Fries-, Overijssels-, Rivierstreek-, Hollands-, Terschellings-, Westfries-, Noordhollands- en Texels type. De verschillen tussen deze

typen betreffen met name de vangpijpopbouw, waarvan we enkele voorbeelden zullen geven

De Hollandse kooi

De Hollandse vangpijpen zijn in vergelijking met de overige vangpijptypen in Nederland aan te geven als middelgrote vangpijpen. Niet erg lang en breed (zoals in het rivierengebied) maar bescheidener in omvang en recht af-

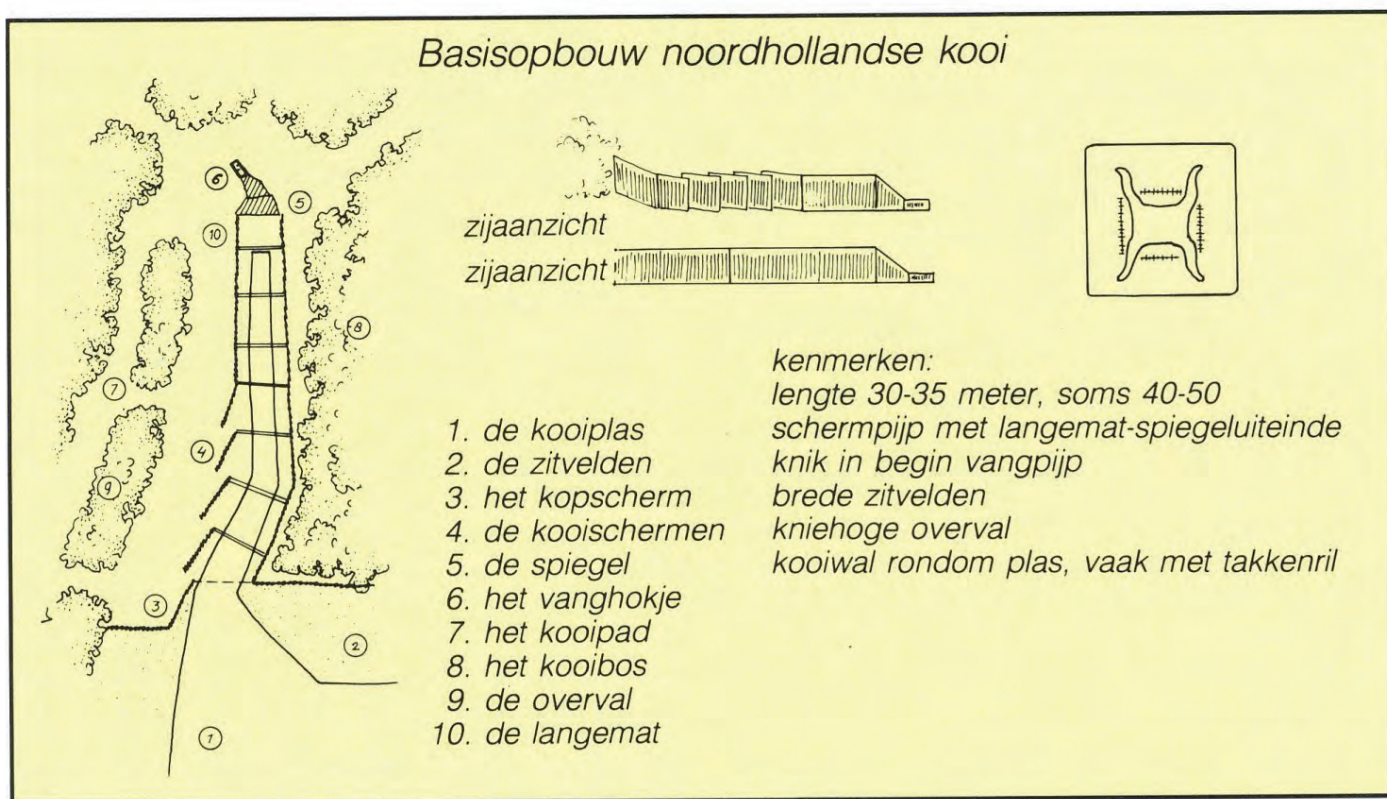
gedekt. Langs beide zijden van de vangpijp staan riet-schermen (dus ook in de binnenbocht). Het 'scherpe eind' is fuikvormig en rond afgedekt en in originele staat voorzien van een wilgentenen gevlochten 'betuining' langs de zijkanten. Dit is een scherp pijp met fuikuiteinde; het bekendste basismodel van een vangpijp. In het voorgaande is hier dan ook vanuit gegaan.

Oud-Hollandse aspecten

Het voorkomen van beugels die geheel rond over de vangpijpsloot zijn gespannen, maar binnen de riet-schermen zijn geplaatst, kan beschouwd worden als een oud-Hollands gegeven. In vrijwel alle Nederlandse eendenkooien is deze constructie verdwenen. Behalve in Zuid-Holland

waar nog een voorbeeld en restanten van deze geheel rond afgedekte vangpijpen voorkomen (zoals in de Zuiderparkkooi in Vlaardingen). Het gaat om een bijzonderheid met een oude geschiedenis, gelet op het feit dat dit type vangpijpen altijd op oude afbeeldingen van eendenkooien voorkomt. In het buitenland komen ze zelfs nu nog in de praktijk voor, onder andere in België, Engeland en Canada. Ook op oude tekeningen uit die landen en op oude Duitse prenten zijn dergelijke vangpijp-overspanningen te zien. Het zou zeer goed kunnen dat hier sprake is van een 'oud-Hollands' vangpijptype, dat om praktische redenen hier verdwenen is, maar in het buitenland is blijven voortbestaan. Ook het gebruik van een visfuik als vanghokje moet tot de oud-Hollandse aspecten worden gerekend. Hiervan bestaat nog één voorbeeld in Noord-Holland (Vijfhuizen).

De Noord-Hollandse kooi

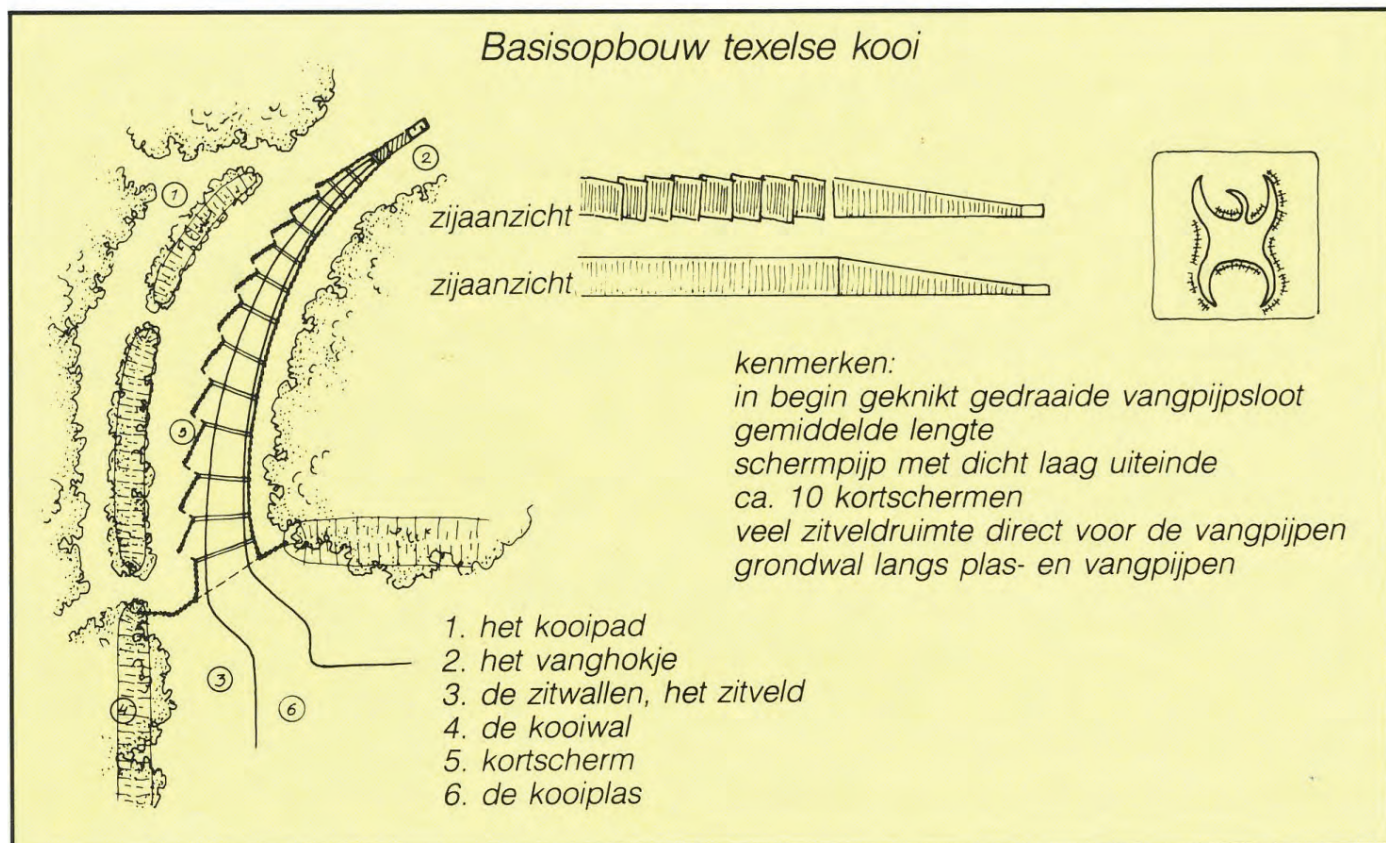

In Noord-Holland is sprake van een 'scherp pijp' met 'langemat' en 'spiegeluiteinde'. De vangpijpen zijn in het begin geknikt en gaan dan schuin door tot het brede en tamelijk steile spiegeluiteinde waar het, eveneens schuin hierop geplaatste, lange vanghok aan vastzit. Onder dit 'spiegeluiteinde' bevindt zich een 'overval', een kniehog scherm met daarachter schuin geplaatste takjes en dan volgt het schuingeplaatste (lange) vanghok.

Opvallend is dat in het begin van de pijp 'kortschermen' staan die halverwege overgaan in één 'lang scherm' (de lange mat). In een aantal gevallen ligt er rondom de kooiplas en langs de vangpijpen een grondwal die veelal verhoogd is met een 'takkenril'.

Gelet op de verspreiding en de waarschijnlijke herkomst van deze vangpijpopbouw, is dit ook als West-Fries type te benoemen. Het gaat hierbij voornamelijk om kooien in de kop van Noord-Holland.

De Texelse kooi

Rondom plas en vangpijpen ligt een aarden wal. De originele Texelse vangpijpen zijn licht gebogen schermpijpen met circa 10 kortschermen die langs de buitenbocht zijn geplaatst. De binnenbocht is ook met rietschermen gedicht en de pijp is recht (vaak wat schuin) afgedekt. Het fuikvormige uiteinde is aan beide zijden afgeschermd met kniehoge rietschermen.

Opvallend is de situatie bij het begin van de pijp bij de plas. Deze monding zal van oorsprong vrij breed zijn en min of meer de hele hoek hebben omvat. Het vermeende voordeel hiervan is, dat er veel 'zitruimte' (oeverstrook) bij het begin van de pijp is. Dit was natuurlijk gunstig, want

dan had je eenden al voor de pijp zitten. Het gevolg hiervan is dat de vorm van de kooiplas zodanig is dat een min of meer kruisvormige situatie ontstaat, waardoor de eenden direct voor de vangpijp moeten bivakkeren. Er wordt hier zowel met als zonder hond gevangen.

Van de hier weergegeven kooitypen en vangpijpopbouw komen uiteraard ook afwijkingen en aangepaste vormen voor. Typisch afwijkende vormen, zoals bij de Strooperskooi of Korverskooi, zijn hier buiten beschouwing gebleven. Verder kunnen de vorm van de kooiplas, de ligging en aantal vangpijpen nog verschillen.

De Nederlandse Kooikershond

De kooikershond is ontstaan zoals zoveel werkhondenrassen: door een welbewuste keuze van de eigenaar/fokker, die selecteerde op uiterlijk en karakter, dus op bruikbaarheid voor het werk. In streken waar veel eendekooien niet ver van elkaar lagen, zou door uitwisseling van voor het kooiwerk geschikte dieren meer eenheid in het type hond kunnen zijn ontstaan. Anderzijds: kooibazen hebben -eenlingen als zij zijn- tot op de dag van vandaag een uitgesproken voorkeur voor een bepaald type hond: veel Kees en een beetje Terriër, of alles wat daar tussen zit. Maar ook andere rassen kwamen in aanmerking. Zo gebruikte een bejaarde kooibaas uit Dalfsen met grote overtuiging nakomelingen van een slippertje van zijn teefje met een Teckel; dat leken ondermaatse vosjes.

Enkele eigenschappen zullen de werkende kooikershonden van vroeger en nu gemeen hebben: een ijzersterke constitutie, een scherp waarnemingsvermogen en een grote werkwillegheid.

Wat het uiterlijk betreft: niet te groot (maar ook hier stuiten we op de strikt persoonlijke voorkeur van de kooiker) en met een lichte achterkant, die, net als de opgewekt gedragen pluimstaart, oplicht in de vangpijp.

Hoewel de kooikershond als hulp voor de kooibaas nooit is weggeweest, bestond hij dus niet als ras. Mevrouw M.C.S. barones van Hardenbroek van Ammerstol interesseerde zich voor Nederlandse rassen en ook voor het kooikerhondje. In 1942 vond iemand voor haar een geschikt teefje in Friesland, waarmee zij vanaf 1943 kooikershondjes onder de kennelnaam 'Walhalla' fokte. Dit schrijft zij in 1969: 'Tommie-die mannen naam paste helemaal niet bij haar, want zij was zo echt vrouwelijk, zo'n echt moedertje- komt de eer toe de stammoeder van de kooikerhondjes te zijn, die wij nu allen kennen. Zij kreeg haar eerste nest van Bennie, die bleek-oranje was met een witbruine neus. Later kreeg ze een nest van Bobbie, die ik stamvader noemde, omdat ik daar heel veel mee heb gefokt. Hij was fokzuiver, had een fel karakter en was een uitstekende rattenvanger. Vanaf de twee nesten van stam-

moeder Tommie, stond de Nederlandse kooikerhond bekend als bonte hond, een bastaardras met bloed van de Epagneul Breton, de witte Keeshond, de Cavalier King Charles, de Welsh Springer Spaniel, de Shetlandse Sheepdog en de Beagle. Zij bezitten kenmerken als: de vocht en vuil afstotende vacht, de intelligentie die uit de donkerbruine, zwart omrande ogen spreekt, de lange oorharen met zwarte punt, de bevedering van benen en staart, de spanielachtige snuit en schedel en de dieprode platen op een witte achtergrond.

Vanaf 1943 werden de pups geregistreerd: eerst in het Voorlopig Register, bijgehouden door de Raad van Beheer op Kynologisch gebied, later in de Bijlage C van het Nederlandse Stamboek (voor een ras in opbouw), nu in het officiële Hondenstamboek.

Op 11 februari 1967 werd de 'Vereniging Het Nederlandse Kooikershondje' opgericht. De Vereniging telt ruim 1300 leden, waaronder slechts enkele kooibazen.

Hoe doet een gebruikshond het nu in de huiskamer? Uitstekend! De vrolijke elegante kooikerhond met zijn handzame formaat (schofthoogte 30 tot 40 cm) is van oudsher een gezelschapshond. Wij komen hem tegen op familieportretten uit de 17de en 18de eeuw.

Soo voer gesongen, soo na gepepen. (Zo de ouden zongen, piepen de jongen)
Jan Steen 1664.
Mauritshuis 's-Gravenhage.

De hoogst geplaatste kooikershond uit de geschiedenis was Kuntze, eigendom van Prins Willem van Oranje. Hij was waar zijn baas was: in werk- of slaapkamer of voor op het paard. Als waakhond in de legertent kon Kuntze een aanslag op het leven van de Prins verijdelen. Sindsdien mogen alle kooikerhondjes zich 'Princehondjes' noemen.

Kuntze ligt aan de voeten van Willem de Zwijger in diens praalgraf in de Nieuwe Kerk in Delft. Op deze pagina staan twee afbeeldingen van terracotta voorstudies van

Hendrick de Keyser (1565-1621) voor het grafmonument. Dergelijke terracotta beelden bleven zelden in goede staat bewaard, maar deze twee modellen zijn gespaard en bevinden zich op de afdeling Nederlandse Geschiedenis van het Rijksmuseum.

De Keyser maakte na deze modellen in wit marmer een levensgrote versie. Hij gaf de overledene realistisch weer en besteedde grote zorg aan de details in gezicht, handen en kleding.

Hendrick de Keyser. Ontwerp voor het grafmonument van Willem de Zwijger. Terracotta, breedte 61,5 cm, Rijksmuseum Amsterdam.

Hendrick de Keyser. Ontwerp voor het grafmonument van Willem de Zwijger in de Nieuwe Kerk te Delft, ca.1614. Terracotta, breedte 61cm, Rijksmuseum Amsterdam.

Afsluitend kunnen wij het volgende zeggen: De kooikershond werd gefokt voor het werk in de eendenkooi, waar hij sinds 1450 tot op heden dienst doet. Voor dat werk is hij, naar uiterlijk en karakter, bijzonder goed toegerust: pittig en onvermoeibaar, weinig gevoelig voor vocht en kou, klein en sterk, lichtvoetig met een

hoog bewegingstempo en vooral, werkwilbig op grond van een sterke band met de baas. Gezelschapshond, waakhond, jachthond, kooikerhond; hij kan het allemaal, maar alleen als hij in handen valt van een baas die wat in aanleg aanwezig is, weet te ontwikkelen.

De eenden verstedelijken, zegt Gert Stravers¹

Jan Stout

‘Vroeger,’peinsde Gert Stravers, ‘ja, vroeger... Duizenden. Overal vandaan. ‘k Heb es een geringde eend in de kooi gehad. Helemaal uit Finland. En van mij is er een geringde eend in Zuid-Frankrijk terechtgekomen.

Weet je wat het met de eenden is?

Ze zijn veranderd. Ze hebben zich aangepast. Aan de civilisatie. Ik zeg wel es: vroeger was een merel te schuw om in de nabijheid van de mensen te komen. Tegenwoordig pikken ze de pieren uit je voortuintje. Krek zo met de eenden. Er zijn er veel minder dan vroeger, hier, in de kooi, en in de polder. En toch zijn er minstens zo veel als vroeger.

Ra, ra hoe kan dat?

Omdat ze verstedelijken. Ze worden overal gevoerd. Met broodkorsies.’

Eendenkooiker Stravers zegt het zonder bitterheid. Daar is ook geen reden voor. Als er een faculteit was in de eendenpsychologie zou hij cum laude promoveren. En voor een psycholoog is ‘alles begrijpen’ immers’ veel vergeven?’

Even heeft het er naar uitgezien dat de verstedelijking van de wilde eend ongeluk over zijn huisgezin zou brengen. Dat was in het begin van de zestiger jaren: er zat beslist geen brood meer in de eend, maar toen in 1963 de Stichting Zuid-Hollands Landschap de exploitatie overnam, werd de vrije man van weer en wind ambtenaar in zijn eigen kooi ‘De Zouwe’.

Met pensioen en alles d’r op en d’r an. Gert Stravers, bewoner van het rustieke Sluis bij Ameide, is een gelukkig mens. Hij weet dat zeer bewust. Eens in de maand zelfs heel zeker, want dan gaat hij op reis naar de stad Utrecht om met de poelier zijn eendenleveranties af te rekenen. Daar ervaart hij de drukte en het lawaai als een nachtmerrie. Hij kient het dan wel zo uit dat hij in de namiddag weer thuis is, in het eigen wereldje van de hoorbare stilte.

Overigens houdt hij dat maandelijks bezoek aan de poelier wel aan, want anders zou hij helemaal vervreemden van deze luidruchtige wereld. Gert Stravers moet een evenwichtig man zijn, die zijn emoties en instincten op zo’n geordend rijtje heeft zitten dat hij tegen de geweldige stem van de stilte kan, zonder zenuwpatiënt te worden. Beter nog: hij maakt zo’n weldadige rustige indruk dat het is alsof hij die stem verstaat en daar bedachtzaam-meditierend antwoord op weet te geven. Dat zou niet zo verwonderlijk zijn.

Want van tweeën één: òf je karakter voldoet aan alle voorwaarden om dagenlang alleen te zijn met het ruisen van

de wind door de bomen, de geluiden van de vogels en je eigen gedachten, òf je bent er aan gewend geraakt om der wille van een boterham met beleg.

In dat laatste geval zijn er betere mogelijkheden. De eendenkooiker heeft diep in zijn wezen een compagnonschap met de stilte afgesloten.

Bij overerving.

Zijn vader was eendenkooiker, zijn grootvader jachtopziener: figuren, die het weerbericht voor overmorgen uit de wolken lazen en het gedragspatroon van dieren en vogels als een onbeschreven boek in de zak van hun bonker meedroegen. Het gevaar bestaat dat buitenstaanders het leven van een eendenkooiker romantiseren. Daar is alle reden toe, want de twee en een halve bunder waterplas ligt erbij als een miniatuurmeer dat, rechtstreeks uit de Hof van Eden, is neergelegd in de veilige arm van de Zouwendijk. Helder is er het water, in de twaalf meter diepe plas. Als Gert dorst heeft drinkt hij ervan, zonder zich angst te hoeven maken over chemische verontreiniging.

Rond de plas ligt het kooikerbos, een bunder of tien wilgen, essen, meidoorns en populieren, drassige paden, een Kooikershuisje dat tot monument is verklaard

Met een groot gebaar op zijn koninkrijk wijzend, zegt Gert Stravers heel eenvoudig: ‘De rust trekt mij hier aan.’

De plas is een wat uitgerekte Wiel, die ontstond tijdens de doorbraak van de Diefdijk in 1750, die precies de scheiding vormde tussen de Alblasserwaard en de Vijfheerenlanden. En natuurlijk was er toen wel iemand met genoeg economisch inzicht, die de helpende hand van de natuur gretig aangreep om van de nieuwe situatie een broodwinning te maken.

Gert Stravers lacht slim als hij vertelt: hij kent de mensen en hij kent zichzelf.

Hoe eenden worden gevangen?

In zijn zware laarzen en zijn pillowpak staat hij even stil om daar college in te geven.

‘Kijk, meneer, er zijn lokeenden en staleenden. Lokeenden zijn huiselijke eenden, die horen hier thuis. Die zijn bij wijze van spreken te lui geworden om zelf in de polder hun kostje op te scharrelen. Ze weten precies hoe laat ik ze voer. Met een soort scheidsrechterfluitje geef ik een signaal en dan komen ze in de nabijheid van een van de vijf pijpen op het voer af.

¹ Dit artikel verscheen in het boek *De Alblasserwaard*, Den Haag, 1975.

Daar zijn de lokeenden op afgericht. Maar het gaat natuurlijk om de staleenden. Begrijp je, die staleenden zijn de wilde rakkers, die hele nachten door de Biesbosch zwerven en zich te goed doen aan de gewassen van de bouwboeren. Soms zitten hun kroppen vol met koren. Jawel, dat is een schadepostje voor de boeren. Als ze 's morgens uitgeraasd zijn komen ze hier roesten: dan strijken ze neer op de plas en doezelen wat. Soms met tweeduizend tegelijk.'

'Wat denken ze als ze de lokeenden zien?' 'Natuurlijk: hier is het veilig....'

En op voertijd begint mijn werk, hier, bij de pijpen.'

De pijpen zijn een soort van sloten, die met een flauwe bocht vanaf de plas het kooibos inlopen, ze zijn overdekt met gaas en bovendien nog afgeschermd met rietmatten: ze mogen geen menselijk leven zien. De pijpen worden steeds smaller tot ze tenslotte eindigen op het grasland. Het is een oude wet dat de pijpen naar alle windrichtingen moeten liggen, want de wilde eend vliegt, als hij vluchten wil, altijd tegen de wind in. De windrichting bepaalt dan ook van welke pijp gebruik moet worden gemaakt. De oude wet schrijft de kooiker eveneens voor dat hij geen borreltje mag drinken, want bij voorbaat gaan ze op de lucht van een jong klaartje in allerijl op de wieken....

'Eenden,'zei Gert Stravers,'zijn net als vrouwen: verschrikkelijk nieuwsgierig. Voor ik ga voeren om tegelijkertijd met de lokeenden de staleenden bij de pijp te krijgen, laat ik op het smalle looppad tussen de plas en de rietschermen mijn hond los. Die hond moet wit zijn. Er mag ook rood in zitten, maar voor andere kleuren zijn ze bang. Omdat ze zo nieuwsgierig zijn willen ze de hond zien. Een kooikershond moet natuurlijk gewillig en gezeggelijk zijn en hij mag niet blaffen: er moet rust heersen.

Nieuwsgierig komen ze er op af. Ik heb dan ook al gefloten: voertijd. Eerst komen de lokeenden, die zijn er mee vertrouwd, die kennen het hele drama uit d'r koppie. Als ze er nou maar in slagen zo veel mogelijk staleenden in d'r kielzog mee te nemen is het zakie gepiept, want door die bocht in de pijp zien ze niet wat er aan het eind op hen wacht. Door loergaatjes in de rietschermen stel ik me van de situatie op de hoogte. Als ze ver genoeg de pijp zijn binnengezwommen, kom ik voor de dag. Geschrokken vliegen zij, tegen de wind in, het smalste gedeelte van de pijp in. En zodra het mijn tijd is ruk ik aan een touw en laat de klep vallen, zodat ze gevangen zitten.' Gert draait ze dan het nekkie om, want voor een eend betekent 'in de pijp zwemmen' dat hij 'de pijp uitgaat', een volkse uitdrukking voor sterven, die wel eens kon afstammen van de terminologie der kooikers.

De kooiker heeft wel eens 76 eenden tegelijk gevangen. Maar de spoeling wordt dunner door de verstedelijking van de wilde eend. Hij zegt het een beetje triest, want eendenvangen is zijn liefste werk. In de maanden mei en juni wordt er niet gevangen. Dan heeft het vooral druk met het onderhoud: de grienden moeten gewied worden, er moeten nieuwe rietschermen gemaakt en nieuwe horren gevlochten worden. Een echte kooiker is een manusje-van-alles, die het hele jaar door in zijn bos en op zijn plas werk voor zijn handen te doen vindt.

En altijd eenzaamheid. En altijd in een stilte, waarin enkel de vogels gaatjes van geluid prikken. Maar Gert kan er tegen. Hij heeft immers zijn emoties en instincten op een geordend rijtje liggen? Hij is er alleen wat stiller van geworden en heeft een zichtbare afkeer van te veel woorden. Maar dat is het beginsel van de wijsheid....

KOOITAAL

“Vier krikkes en twee oostvogels zitten aan de vanderhandse kant op de sating van de kooihuispijp in de luwte van de rietweeg”

Begrijpt u hier nog iets van ?

In de woordenschat van de Nederlandse taal is de eendenkooi niet meer weg te denken.

Heeft u wel eens gehoord van “De pijp uitgaan” of “Achter de schermen werken” of “Vreemde eend in de bijt”.

Dat familienamen, veldnamen, straatnamen e.d. hiervan worden afgeleid heeft u wellicht in uw omgeving kunnen zien. Maar de kooikers hebben een heel eigen woordenschat. Van deze kooitaal vindt u hier een aantal woorden nader toegelicht.

Aasgebieden: Ook wel foerageergebieden genoemd, gebieden waar de eenden heen vliegen om voedsel te zoeken.

Ze gaan dan foerageren of aasen.

Afpalingscirkel: Rustgebied rondom de eendenkooi, aangegeven door afpalingspalen. Hierbinnen mag de rust voor de eenden niet verstoord worden.

Beugels: De ronde bogen boven de vangpijp waar het net of gaas op rust. Als ze recht en plat op de schermen liggen ook wel: liggers.

Blauwgoed: Verzamelnaam voor alle andere eendensoorten dan de wilde eend; ook wel als halven of halfgoed aangeduid.

Blindscherm: Scherm naast de kortschermen waarachter de kooiker ongezien naar voren kan lopen. Ook wel loop-scherm genoemd.

Blindgang: Het pad achter het Blindscherm.

Blind: “De pijp is blind”: door de kromming is het eind niet te zien.

Boterbuik: Eendensoort: Grote Zaagbek.

Borst, de: De zitwal (de oeverstrook) tussen twee vangpijpen.

Bovenlanders: De wilde eenden die uit Noordoost Europa komen (trekeenden). Ook wel als oogstvogel, puntkontje, bolkoppie, noordse boutjes, wintervogel aangeduid.

Broedkorf: Ook wel eendetuit: gevlochten mand waar de eenden in nestelen. Een veilige beschutte broedplaats.

Buitenpijp: Vangpijp die niet aan een aparte kooiplas ligt, maar langs vrij open water.

Eendenkooi: Ook wel afgekort als Kooi, vroeger wel als Vogelkooi vermeld. Ook wel Koai. Het geheel van Kooibos, kooiplas, rietschermen en vangpijpen.

Een trek doen: Een voer-en vangpoging in de vangpijp.

Gèrt: (Twee gèrden) de (knot-)wilgen langs het rietscherm.

Gezeete, de: Ook wel de zeeting, zate, sating, borst, zaat, zeete genoemd. Het is de gemaaide walkant langs de plas (de oeverstrook).

Gloepe, de: Ook wel de Groepe, kroepie, kist, jaagkorf, knippe genoemd. Het is het vanghokje aan het einde van de vangpijp.

Griet: Eendensoort, ook wel Grietfügel. Bedoeld wordt de Krakeend.

Heele: Ook wel volle, de soort Wilde eend. Deze brengt namelijk de volle of hele prijs op. Dit in tegenstelling tot de halven.

Hondegat: Poortje voor de hond (gat) in het rietscherm waar deze doorheen kan lopen.

Horde, Horre: Van wilgenhout gevlochten schot of tuin, betuining langs het vangpijpuiteinde of langs de oever als beschoeiing.

Kortscherm: Kooischerm, jaagscherm, voerscherm. Dit zijn enige los van elkaar staande korte coulisseschermen naast de vangpijp.

Kooikeren: Het vak van kooiker beoefenen. Ook wel be-kooien.

Kooiker: Kooiman, kooibaas, kooiboer, loerboer: degene die de eendenkooi onderhoudt en de eenden vangt.

Kooihond: Kooikertje, afgericht hondje dat de eenden lokt.

Kooikersgreep: Snelle manier om een eend te doden.

Kooiplas: Ook wel wed, kooiwed, dobbe, kolk, pit, kooiput: de waterplas in het midden van de eendenkooi.

Kooipaal: Paal met afpalingsbord als markering van de afpalingscirkel. Daarbinnen is de rust wettelijk geregeld en mogen de eenden niet verstoord worden.

Kooiboet: Kooitent, kooikeet, kooihuisje op de eendenkooi, staat meestal ergens in de rand of hoek van het kooibos. Dient voor opslag van gereedschap en voer. Ook voor eventuele overnachting van de kooiker.

Kooirecht: Zakelijk recht om eenden te mogen vangen.

Knobbe: Eendensoort, ook wel boutje, kuifje, duikertje. Bedoeld wordt een kuifeend.

Krikkie: Eendensoort, ook wel Krik. Bedoeld wordt een wintertaling.

Lange mat: Lang aaneengesloten rietscherm in plaats van meerdere kortschermen. Bij sommige kooitypen onderscheidend van belang, dan langematkooi.

Lepelbek: Eendensoort, ook wel Slobbek, Slobber, bedoeld wordt een slobeend.

Loergat: Kijkgaatje in het rietscherm. Dan kun je op de plas of in de vangpijp kijken.

Makkehok: Ook wel wenhok of kouwe. Hok (soms aansluitend op de vangpijp) voor de makke eenden.

Dit zijn tamme eenden die dagelijks gevoerd worden.

Monsteren: Vangen van de woorden van de eigen makke eenden.

Noalooop: Achterste gedeelte van de vangpijp waarin de kooiker zonder vanaf de plas gezien te worden de eenden kan nalopen.

Opmaken: Ook wel kooimaken, de eendenkooi vangklaar maken.

Rietweeg: Ook rietschut, rietmat, rietscherm, luiting, benamingen voor de schuttingen van riet.

Ril: Ook wel kreen of schis, het schuw zijn van de wilde eenden.

Roodkop: Eendensoort, ook wel Blokeend. Bedoeld wordt de tafeleend.

Ringkooi: Eendenkooi die gebruikt wordt voor het wetenschappelijk ringonderzoek aan watervogelsoorten.

Scherp end: Ook wel scherpe eind. Het is het fuikvormige uiteinde van een vangpijp.

Spartelkorf: Of spartelton, mand naast het vanghokje om de gevangen eenden in te doen.

Spegel: Of spiegel. Schuine, bijna vertikaal geplaatst net aan het einde van de vangpijp. Hier komt de wind en valt het licht door heen.

Scharmpie: Eendensoort, ook wel gegelke. Bedoeld wordt het Nonnetje.

Vaandse kant: Flecht, vliegstal, groep eenden die thuishoren op de kooi.

Vangarm: Ook wel: hutte, hudde, hoerde, keel, kèle, piep, fangpipe, dat zijn allemaal namen voor de vangpijp.